

I. Meşrutiyetin İlânı ve İlk Osmanlı Meclis-i Mebusan'ı

The Declaration of the First Constitutional and the First Ottoman Assembly of Deputies

Yılmaz KIZILTAN

Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Ankara-TÜRKİYE
kiziltan,@gazi.edu.tr

ÖZET

Osmanlı İmparatorluğu kuruluşundan 1876 yılına kadar mutlakiyetle yönetilmiştir. Devletin, mutlakiyeti terk ederek parlamenter hayata geçişi 23 Aralık 1876 tarihinde ilân edilen I. Meşrutiyet ile gerçekleştirilmiştir. İlk Türk parlamentosunun kuruluşunda, Genç Osmanlıların uzun süren mücadelesi etkili olmuştur. Namık Kemâl, Ziya Paşa, Ali Suavi gibi önde gelen aydınlar, Avrupa'da buldukları süre içerisinde yayınladıkları yazılarıyla demokrasi ve hürriyet fikirlerini yaymışlardır. Yeni Anayasa taslağı, Midhat Paşa'nın Ziya Paşa ve Namık Kemâl'le birlikte hazırladığı Fransız ve Belçika anayasalarından esinlenerek, padişah tarafından teşkil edilen bir kurulda hazırlanmağa başlandı. Ancak, kurulun hazırladığı taslak padişah tarafından bazı değişikliklere uğradıktan sonra 23 Aralık 1876 tarihinde ilân olundu. Böylece Osmanlı İmparatorluğunda yeni bir dönem başlamış oldu. İlk parlamento (Meclis-i Umumî) 19 Mart 1877 tarihinde padişahın da katıldığı bir törenle açıldı. 115 üyeden oluşan bu ilk meclis, 28 Haziran 1877 tarihine kadar çalışmalarını sürdürdü. Sultan II. Abdülhamit çalışmalarından memnun olmadığı için Meclisi kapattı. İkinci dönem Meclis-i Mebusanı 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşının en şiddetli döneminde açılmış ve önemli ülke meseleleri ile uğraşmak zorunda kalmıştır. Neticede, Sultan II. Abdülhamit Kanun-ı Esasî'nin kendisine tanıdığı yetkiye dayanarak Meclisi süresiz tatil etti ve Anayasayı askıya aldı (13 Şubat 1878).

Anahtar Kelime; Kanun-ı Esasî, Meclis-i Mebusan, Genç Osmanlılar.

ABSTRACT

The Ottoman Empire had been governed with autocracy establishment to the year 1876. The state abandoned autocracy and accepted parlementer regime on 23rd of December 1876 with declaration of first constitutional Monarchy (Meşrutiyet). The establishment of the first Turkish parliament had been affected by Young Ottoman's period of Struggle. Intellectuals like Namık Kemâl, Ziya Paşa, Ali Suavi published their opinion about democracy and freedom while had been living in Europe. The new draft constitution was

inspired by the French and Belgium Constitutional, which was prepared by Mithat Paşa, Ziya Paşa, Namık Kemâl and others in the committee. However the Sultan made changes on the draft constitution than an announcement was made on 23rd December 1876. In this way a new period of time had begun in the Ottoman Empire. The first Parliament (Meclisi - Umumî) was opened with a ceremony on 19th March 1877 at which the sultan was present. Where were 115 members in the first parliament which was operated until 28th June 1877. Sultan II. Abdülhamit closed the parliament because he was not happy with the result of the work. While the war between Ottomans and Russia were intense in the second term Parliament 1877 - 1878 (Meclisi Mebusan) opened and had to struggle with the important problems. At the end Sultan II. Abdülhamit with the authority of the Basic law, (Kanun-ı-Esasi) closed down the Parliament and the constitution was not used for some time (13th Feb 1878).

Key words: the Basic Law, the Ottoman Assembly of Deputies, the Young Ottomans.

1. Giriş

Demokrasi insanların özgür, onurlu ve her türlü korkudan uzak yaşamalarına imkân veren siyasî bir rejimdir. Demokrasinin tarihi oldukça eskiye, yüzyıllar öncesine kadar geriye gitmektedir. Toplumlar demokrasiye kavuşmak için tarih boyunca büyük mücadeleler vermişlerdir. Demokrasi, kendiliğinden ve rastlantı sonucu ortaya çıkan bir yönetim şekli değildir. İnsanların, akıllarını, iradelerini kullanarak bazı eğilim ve iç güdülerini yenerek gerçekleştirebildikleri bir rejimdir. İnsanlık tarihinde, demokratik denebilecek düşünce ve uygulamaların ilk belirtilerine ise, o da çok ilkel ve sınırlı bir şekilde ancak günümüzden 2500 yıl öncesinde rastlıyoruz. Tarihte çeşitli toplumlarda, zaman zaman demokrasinin az veya çok şekillerde uygulandığı ileri sürülebilir. Eski Çağ Yunan şehir devletlerinde uygulandığı bilinen sözde demokrasiye, bugünkü anlayışımızla demokrasi demek mümkün değildir. Demokrasi sözcüğünü ve kavramını ortaya atmış olan Yunan filozoflarının da, bugünkü anlamıyla demokratik sistemi savunmuş oldukları çok şüphelidir. Hatta demokrasinin beşiği sayılan ülkelerde bile, gerçek anlamıyla demokrasinin uygulandığı ileri sürülemez. Fransız “İnsan Hakları Bildirisi”nin insanî ilkelerine rağmen, seçimlerde ancak mülk sahiplerine veya belli miktardan fazla vergi ödeyenlere seçmenlik hakkı vererek, diğer yurttaşları oy kullanma hakkından yoksun bırakma usulü, Fransa’da XIX. yüzyılın ortasına kadar devam

etmiştir. İlk parlamentonun vatani olan İngiltere’de bile, XIV. yüzyılın sonlarına kadar genel oy ilkesi benimsenmemiştir.

Bu durumda, Osmanlı Devleti’nin ilk anayasası olan Kanûn-ı Esasî ile başlıyan I. Meşrutiyet döneminde, yalnız taşınmaz mal sahibi Osmanlı halkına oy hakkı tanınmış olması, batı demokrasilerine göre bir gecikme sayılamaz.

Tarih boyunca birçok devlet kurmuş olan Türkler, verdikleri güzel örneklerle karakterlerine yakışır en güzel rejimin demokrasi olduğunu göstermişlerdir. Nitekim daha Orta Asya Devletlerindeki Toy, Kengeş, Kurultay adları ile bilinen meclisler ülkeye ait çeşitli sorunların tartışıldığı bir yer olmuştur. Ancak Türklerin gerek devlet ve gerekse hakimiyet anlayışı, kökleri çok derinlerde bulunan sağlam bir düşünce sistemine, dünya görüşüne dâyanması sebebiyle batının demokrasi anlayışından pek çok farklılık göstermektedir. Eski Türk hükümdarlık anlayışı karizmatik (hükümdarlık yetki ve kudreti Tanrı tarafından bağışlanan) tip olarak kabul edilmiştir. Eski Türk devletlerinde siyasî iktidar kavramı “Kut” deyiimi ile ifade ediliyordu. Kut ve kutluluk, Türk düşünce ve günlük hayatının temellerinden biridir. Bu şekilde yönetilen bir devlette doğaldır ki halk, hak ve hürriyetini isteyecek ve bunu devleti yöneten yöneticiden bekleyecekti. Türk devletlerinden halkın bu istekleri, kamu hukukunu, hükümleri ile de dikkat çeken törenin uygulanması ile yerine getiriliyordu. Aslında bozkırlarda yaşanan hayatın da zamanla hukukî-sosyal değer kazanmış davranışlarını kapsâyan ve genellikle kanun anlamına gelen töre eski Türk sosyal hayatını düzenleyen zorunlu kurallar idi.

Türkler İslâmiyet’i kabul ettikten sonra, İslâm hukuk kurallarını kabul ettiler. Siyasî düzen ve teşkilât bakımından temelde Türk devletinde mevcut olan sistemi sürdürürler. Bu durum XIX. asrın başlarına kadar sürdü.

Osmanlı Devleti’nde 1808 ile başlıyan yenileşme, demokratik düzene geçiş üç önemli olayla kendini göstermiştir. Birincisi, 1808 yılında Sultan III. Mahmud’un saltanatının ilk yıllarında ortaya konan Sened-i İttifak, ikincisi 1839 yılında başlatılan Tanzimat

hareketleri ve üçüncüsü de 1876 yılında ilân edilen I. Meşrutiyet ve Kanun-ı Esasî ile başlıyan meşrutiyet hareketleridir.

Sened-i İttifak bir anayasa, hatta bir kanun olmayıp, tarafların birbirlerine karşı taahhütlerini ihtiva eden şer'î bir vesikadır. Şahsî mutlak hakimiyetin bir dereceye kadar sınırlanması ve yönetimin kontrolü konusunda ilk teşebbüs özelliği taşıyan “Sened-i İttifak’tan sonra devletin sosyal ve siyasî yapısında köklü bir değişiklik yaratma arzusunun ilk resmi vesikası Tanzimat Fermanıdır. Tanzimat Fermanı şekli ve muhtevası bakımdan bir anayasa mahiyetinde olmayıp, sadece yeni hukuk nizamının dâyanacağı teme prensipleri açıklâyan bir bildiri, yani “declearation”dur. Bir çeşit “İnsan ve Yurttaş Hakları” bildirisidir.

2. Meşrutiyet Yönteminin Kurulması için Yapılan Çalışmalar

Tanzimat Fermanının üzerinde en fazla durduğu konu eşitlik olmuştur. Özellikle çeşitli dinlere mensup Osmanlılar arasında eşitlik prensibinin tesisi yoluna gidilmiştir. Tanzimat döneminde önemli bir hadise olarak, kafalarda ve şuurlarda o an için olmasa bile, zamanla tesirini yavaş yavaş icra ederek sonunda mevcut siyasî rejimin ağırlığını ve memleketin sosyal ve siyasal durumunun arzettiği tehlikeyi hissedebilen bir zümre meydana çıkmıştır. Başka bir ifadeyle, Tanzimat devri, meşrutiyet rejiminin kurulabilmesini sağlıyan şartları, zümreyi ve havayı yaratmıştır ki, bu zümre “Genç Osmanlılar”dır.

Genç Osmanlılar, 1865 tarihinde İstanbul’da “Genç Osmanlılar Cemiyetini” kurmakla adlarını duyurmuşlardır. Şinasî, Namık Kemâl, Ali Suavî, Ziya Paşa, Agâh Efendi bu çatı altında, bütün ayrılıklarına rağmen padişahın mutlak otoritelerine karşı ilk muhalefeti teşkil etmişlerdir. Çoğu Avrupa ihtilallerini görmüş olan bu insanlar Tanzimat’ın siyasî düşüncesini olgunlaştırmışlar ve ilk Genç Osmanlılar hareketini meydana getirmişlerdir. Onlar sayesinde ki Osmanlı tarihinde ilk defa, fert iktidar kapsamından çıkarılmış, şahsî hürriyet rejiminin hukukî garantilere bağlanması bu yönden çağdaş devlet formülüne varılması tezi savunulmuştur.

Sultan Abdülaziz'in Tanzimat Fermanı ilkelerine aykırı olarak şahsî ve keyfî hareketleri, Avrupa'da yetişen Genç Osmanlılardan bazılarının ilk defa olmak üzere siyasî bir parti halinde teşkilâtlanarak hürriyet ve meşrutiyet yolunda mücadele bayrağı açmalarına sebep olmuştur. Cemiyet önce "İttifak-ı Vatan Cemiyeti" adı altında kuruldu. Osmanlı hanedanından iki şehzade, Murad ve Abdülhamit cemiyete ilgi gösterdiler. Cemiyetin maddi dâyanacağı ise hanedanından Mustafa Fazıl Paşa idi. Genç Osmanlılar bir süre sonra Paris'e giderek çalışmalarını orada sürdürdüler. Ali Suavî Muhbir, Ziya Paşa ile Namık Kemâl Londra'da Hürriyet gazetesini çıkarmaya başladılar.

Ancak cemiyetin maddi dâyanacağı olan Mustafa Fazıl Paşa'nın desteğini çekmesi üzerine dernek üyeleri İstanbul'a dönmek zorunda kaldılar. İstanbul'da İbret gazetesini kiralarak fikirlerine bir yayın organı bulmak istediler. Namık Kemâl ve arkadaşları hiç kuşkusuz Meşrutiyetin gerçekleşmesini istiyorlar ve bunun için bütün imkanları ile mücadele ediyorlardı. Hemen hemen hepsinin meşrutiyetten anladıkları ve onu gerçekleştirme yöntemleri az ya da çok birbirlerinden farklı idi. Nitekim Namık Kemâl, Hürriyet'te çıkan makalelerinde kendisinin ve arkadaşlarının amacının parlamento ve meşrutiyet rejimini tatbik etmek olduğunu fakat bu fikrî savunular arasında fikir ayrılıkları olduğunu belirtmekteydi. Aslında Namık Kemâl ve arkadaşları Batı'daki meşrutiyet biçimini olduğu gibi aktarmak düşüncesinde değillerdi. Çünkü Genç Osmanlılar katıksız bir Batıcılığa karşıydılar. Doğu ile Batı'yı uzlaştırmak istegindeydiler. Namık Kemâl ve arkadaşları, Fransız parlamentosunun şeklini beğendiklerini söyleyerek nasıl bir Meşrutiyet istediklerini "Hürriyet" gazetesinde şu sözlerle belirtiyorlardı: "Biz padişahımızı İngiltere'de olduğu gibi her şeyden müstesna tutarak, yalnız idare-i vükelâya bırakamayız. Çünkü, padişah vazife-i adalettir. İcrasına şer'an memurudur. Bizim hal ve mevkîmize mutabık olan sûret, padişah kendi vazifesinden, vükelâ da kendi hareketından mez'ul olmaktadır.

Namık Kemâl kurulacak meclis için hükümetin olumsuz etkilerinden zarar görmemesi amacıyla değişik önlemler ileri sürüyordu. Kurulmasını önerdiği parlamenter rejimde ayrı ayrı görevleri bulunan üç teşkilât istiyordu. Bunlar:

- 1- Meclis-i Şurayı Devlet
- 2- Meclis-i Şurayı Ümmet
- 3- Senato

Böylece, Osmanlı Devletinde ilk kez olarak yürütme gücünün gerektiğinde denetlenmesini sağlayacak meşrutiyet yönetiminin kurulması isteğini açık olarak ortaya konuluyordu.

Sonuç olarak diyebiliriz ki:

Osmanlı İmparatorluğunda, mutlakıyetten meşrutiyete geçiş çabalarında basın birinci derecede etkili olmuştur. Buna basının bir zaferi diyebiliriz. Genç Osmanlılar teşkilât itibariyle zayıf olduğu bir hakikattir. Siyasî manada liderleri yoktur. Belli bir merkezleri ve şubeleri mevcut olmamıştır. Ancak, ülkenin siyasî hayatında olduğu kadar fikrî hayatında da Genç Osmanlılar etkili olmuş ve gelecek nesillere de bu düşünceler ilham kaynağı olmuştur.

Genç Osmanlıların daha önce belirtilen düşüncelerinin gerçekleşmesi için ya kendilerinin iktidara geçmesi, ya da padişaha yakın kimselerin, Sultan Abdülaziz'i meşrutiyet yönetimi kurmak hususunda ikna etmeleri gerekiyordu. Genç Osmanlılar iktidara geçmek için herhangi bir ciddi teşebbüste bulunmadılar. Çeşitli yayın organları aracılığıyla ve gizli olarak hürriyet ve meşrutiyet fikirlerini özellikle 1867-1875 tarihleri arasında yoğun olarak yaydılar.

Kanun-ı Esasî programı ile ortaya atılan Genç Osmanlılar Cemiyeti henüz etkisiz kuruluştu. Ordunun yüksek komuta mevkilerinde bulunan kimseler de bir hükümet darbesi yapacak düşünce ve düzeyde insanlar değildi. Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilmesi kolay bir iş değildi. Halkı padişaha karşı böyle bir ayaklanmaya kışkırtmak da oldukça zor görünüyordu. Fakat medrese öğrencilerinin ayaklandığı takdirde halkın da kendiliğinden onlara katılacağı tahmin ediliyordu. Sadrazâm Mahmud Nedim Paşa'ya karşı olan devlet adamları bu düşünce ile, medrese öğrencilerini isyana teşvik ettiler. 11 Mayıs 1876 günü Fatih, Bayezit ve Süleymaniye medreselerindeki öğrenciler dersleri boykot ederek ayaklandılar. "Devlet ve memleketin hukuk ve istiklali

çiğnendiği bir zamanda derslerle uğraşmak hamiyet ve diyanet şiarı değildir. Her tarafta Müslümanlar, Hristiyanların tahriklerine ve eziyetlerine zebun oluyor. Buna sebep olan büyükleri ortadan kaldırmak şer'an cümlemize vazife borcudur. İsyancılara halktan da katılanlar oldu. Bab-ı Âli'ye doğru yürüyen kalabalık Padişah'dan Sadrazam Mahmud Nedim Paşa ile Şeyhülislâm Hasan Fehmi Efendi'nin azlini istediler. İstekleri kabul olundu. "Softalar Kıyımı" olarak bilinen bu olay Abdülaziz'i daha da endişeye düşürdü. bu olaydan sonra sadrazamlığa Mütercim Mehmet Rüştü Paşa, Seraskerliğe Hüseyin Avni Paşa getirildiler. Midhat Paşa'da Vükelâ heyetine tayin edildi .

Bu arada Sultan Abdülaziz'in Rusya'ya yakın bir politika izlemeye başlaması, İstanbul'da Rus elçisi İgnatıyef'e fazla yakınlık göstermesi, İngiltere'nin hoşuna gitmiyordu. Ayrıca Sultan Abdülaziz'in 1867 yılındaki Londra seyahati esnasında yanında bulunan şehzade Murat Efendi'nin tavırları ve sözleri İngilizlerin güven ve sevgisini kazanmıştı. Sultan Abdülaziz'in tahtan indirilerek, şehzade Murat'ın tahta çıkarılmasının, İngiltere tarafından destekleneceğine dair başta Hüseyin Avni paşa olmak üzere bazı devlet adamları arasında da izlenimler edinilmişti. Sultan Abdülaziz'in böyle bir durumun gerçekleşmesini önlemek, mevcut huzursuzluğu ortadan kaldırmak amacıyla Midhat Paşa'dan bir lâyiha hazırlamasını istedi. Midhat paşa Sultan Abdülaziz'e takdim ettiği lâyihada ülkenin o an içinde bulunduğu buhranı ve ülkenin başına gelen felaketlerin sebeplerini açıkladıktan sonra tek çözüm yolunun bütün halkın hürriyet ve eşitliğine dâyanan bir anayasanın derhal ilânında olduğuna işaret ediyordu.

Sultan Abdülaziz lâyihayı hiç dikkate almayarak, yine eskisi gibi keyfi hareketlerine devam edince Şeyhülislâm Hayrullah Efendi'nin verdiği fetvaya dâyanılarak 30 Mayıs 1876 tarihinde kararlaştırılan günden iki gün önce tahttan indirilerek yerine Şehzade Murat padişah oldu.

Üç ay süren Sultan V. Murat devrinde kimse kafasında tasarladığı düşüncelerini gerçekleştirilemedi. Sultan Murat'ın sağlığının yerinde olmaması ve gittikçe bozulması Kanun-ı Esasî'nin ilânını geciktirdi. Sonuçta ,31 Ağustos 1876 tarihin de toplanan

Vekiller heyeti Sultan V. Murat'ı tahttan indirerek yerine veliaht şehzade Abdülhamid'i tahtta çıkardı.

Mithat Paşa , tahta geçmeden önce ,Abdülhamid ile buluşarak adeta pazarlığa girişmiş ve meşrutiyeti ilân edeceğine dair ondan kesin olarak teminat almıştı.Sultan V. Murat'ın tahttan indirilmesi kararlaştırıldıktan sonra, Sadrazam Rüştü Paşa, Şehzade Abdülhamid'i Maslak çiftliğinde ziyaret ederek hükümet idaresi hakkında düşüncenin öğrenmek istediler.Maslak görüşmesinde Abdülhamid ile Mithat Paşa arasında şu üç hususun kararlaştırıldığı da ileri sürülmektedir.

1- Kanun-ı Esasî'nin ilânı, 2- Devlet işlerinde yalnız yetkili müşavirlerin reylerinin alınması 3- Sultan V. Murat zamanında ayrı ayrı memurluklarla saraya alınmış olan Sadullah, Ziya ve Namık Kemâl Beylerin bundan sonra da görevlerinde bırakılmaları.

Ancak II. Abdülhamid, tahta çıktıktan sonra Sadrazâma hitaben yazdığı Hatt-ı Humayûn'da Midhat Paşa'nın teklif etmesine rağmen, Kanun-ı Esasî'nin ilân edileceğini belirtmekten çekinmiştir. Bununla beraber, kanunların harfî harfine yürütülmesini sağlamak ve devletin bütçesini hazırlayıp, giderini kontrol etmek üzere bütün halkın güvenini kazanmış bir Meclis-i Umumî'nin kurulacağına dair söz vermiştir.

Sultan II. Abdülhamit tahta geçtikten sonra Midhat Paşa'ya verdiği sözleri tutmadı. Midhat Paşa'nın bütün şüphelerinde haklı olduğu ortaya çıktı. Gerçekten de Kanun-ı Esasî'nin ilân edilmesi hemen gerçekleşmedi. Midhat Paşa'nın hazırladığı cülüs hatt-ı hümayunun da Sultan II. Abdülhamid bazı düzeltmeler yaptı. Midhat Paşa'nın kaleme aldığı hatt-ı Hümayununda, sadrazamlık makamının bundan sonra Avrupa'nın meşrutiyet yönetimindeki hükümetlerinde olduğu gibi, Başvekilliğe çevrildiğini belirterek, Başvekilliğin meşrutiyete özgü bir makam olduğunu, ayrıca Başvekilin her ne kadar Vekiller Heyetine ve Padişah'a karşı sorumluluğu varsa da, asıl sorumluluğun millete karşı olduğu ifade ediliyordu. Maliyeye ilişkin bölümde ise, sarayın gereksiz harcamalarına son vereceği, Osmanlı hanedanının seçkin kişilerine uygun şekilde aylık

bağlanacağı ve sarayda bulunan tüm cariyeler ve harem ağalarının da azad edileceği ifade ediliyordu.

II. Abdülhamid, bu hatt-ı hümayun'dan memnun olmadı. Cevdet Paşa'ya yeni bir hatt-ı hümayûn hazırlanması için emir verdi. Bu yeni hatt-ı hümayûnda başvekillik konusuna hiç değinilmiyor ve danışma (meşveret) sözü de hiç kullanılmıyordu. İleride bir genel meclisin açılacağından söz ediliyorsa da bu meclisin kimlerden teşekkül edeceği ve mevcut meclislerden farkının ne olacağı konusunda hiçbir açıklama yapılmıyordu. Bundan başka, Padişah daha saltanatın ikinci günü Sadullah, Ziya ve Namık Kemâl Beyleri de saraydan uzaklaştırarak, bir gün önce Midhat Paşa'ya verdiği sözden dönüyordu. Midhat Paşa, bütün bu gelişmelere rağmen, devletin bu çok kritik ve buhranlı durumu karşısında, Kanun-ı Esasî'yi bir an önce ilân etmekten başka çare olmadığını düşünüyordu. Bu durumu göz önünde bulunduran Sultan II. Abdülhamid de kendi saltanatını her türlü tehlike ve zorluktan koruyacağı ümidiyle daha elastiki hareket etmeyi uygun görmüş, hiç olmazsa Kanun-ı Esasî'nin ilânına taraftar bir hükümdar rolünü oynamayı tercih etmiştir.

3.Kanun-ı Esasî'nin Hazırlanması

Sıra Kanun-ı Esasî'nin nasıl ve ne şekilde hazırlanacağı konusuna gelmiştir. Genç Osmanlılar ve onların lideri durumundaki Midhat Paşa, hazırlanarak anayasanın, bir komisyon veya toplanacak olan Meclis-i Mebusan tarafından hazırlanacağını düşünmekteydiler. Aslında Midhat Paşa'nın anayasa hazırlıklarına 1876 Mayısında hükümete girmesinden hemen sonra başladığı anlaşılmaktadır.

Kendisi Sultan II. Abdülhamid'e önceden hazırladığı bu anayasa taslağını vermiştir. Midhat Paşa'nın 1814 Fransız Anayasasına göre düzenlenmiş olan 1831 tarihli Belçika anayasasını örnek olarak hazırladığı anayasa taslağını padişah tarafından beğenilmediği ileri sürülmektedir. Öyle anlaşılıyor ki, II. Abdülhamid meşrutiyet hazırlıklarını, yalnız Midhat Paşa'ya mal etmek istemiyordu. Önce böyle bir anayasa hazırlamanın ve yasama yetkisine sahip bir meclis kurmanın, Osmanlı hükümetinin temeli olan, “Şer-î Şerife” aykırı olup olmadığını öğrenmek için, İslâm hukukçularında

görüş istedi. Bu hususta iki görüş ortaya çıkmıştı. Birincisi: “Kavanin-i Siyaset” veya “usul” denilen bir anayasa hazırlamak ve bu anayasaya göre kurulan meclisin çıkardığı kanunlara uymak İslâm hukukuna aykırıdır. Bu görüş sahipleri, hazırlanarak anayasanın açıkça ser-î hükümlere aykırı kanunlar yapılmasına yol açacağı düşünerek onu tasvip etmemişlerdir.

İkinci görüş, “mevcut şer-î hükümlere aykırı olmamak şartıyla, “şura meclisi” mahiyetinde bir yasama meclisi kurmak ve bunun esaslarını düzenleyen ve “usul” denilen bir Kanun-ı Esas-î hazırlamak câizdir, hatta bir yerde zaruridir” şeklinde idi.

Sultan II. Abdülhamid, bunlardan ikinci görüşü benimseyerek, kanunun Vekiller Heyetinde görüşülerek, büyük bir “Meşveret” meclisinin toplanmasına karar verdi. 26 Eylül 1876 tarihinde yapılan bu toplantıya yaklaşık 200 kişi çağrıldı. Bunlar, vekiller, mülkiye, ordu ve ulema mensupları idi.

“Meşveret” meclisinin çalışmalarının tamamlanmasından sonra, II. Abdülhamid 8 Ekim 1876 tarihinde sadarete gönderdiği tezkerede, Kanun-ı Esasî’nin hazırlama işini Midhat Paşa’nın başkanlığında kurulan bir komisyon verdi. Komisyonunda 28 üye görevlendirildi. Üyelerden bazıları şunlardı:

Maarif Nazırı Cevdet Paşa, Nâfia Nazırı Server Paşa, Fetva Emimi Hadik Efendi, Hariciye Müsteşarı Aleksandır Efendi, Adliye Müsteşarı Vahan Efendi, Şuray-ı Devlet üyesi Ohanis Efendi...

Bu komisyona daha sonra Namık Kemâl’de üye olarak atandı.

Komisyon çalışmalarına hemen başladı. Midhat Paşa, her türlü güçlüğü ve engele rağmen Kanun-ı Esasî ve Meşrutiyetin ilânını bir an önce gerçekleştirmeye gayret ediyordu. Üyeler arasında kendisinden ve birkaç kişiden başka, meşrutiyete samimi olarak taraftar olan kimse kalmamıştı. Sadrazâm Rüştü Paşa, bir anayasa değil, sadece köklü bir ıslahat yapılmasını istiyordu. Ahmet Vefik Paşa, meşrutiyetin tamamen aleyhinde idi. Saffet ve Ethem Paşalar bu işte çekingen davranıyorlardı. Meşrutiyete karşı olanlar arasında, saray mensuplarının ve devlet adamlarının yanında ortalığı karıştırmak isteyen bir takım ulema ile nüfuzdu kimseler de vardı. Bunlar her yola

başvurarak, anayasa aleyhinde propagandalar yapıyorlar “Kanun-ı Esasî” kâfir işidir, Meclis Mebusuna girecek olan Hristiyanlar, şer’i şerife mugayir kanunlar koyacaklar” gibi sözlerle halkı kışkırtıyorlardı. Bu direnmeler ve engeller Midhat Paşa’yı yıldırmıyor, Kanun-ı Esasî’yi bir an önce çıkarmak için bütün gücü ile çalışmaktan bir an bile alıkoymuyordu. Midhat Paşa, bütün devletlere söz verildiği ve açıklandığı üzere, anayasanın, birkaç gün sonra İstanbul’da toplanacak olan büyük devletler elçileri konferansında önce ilân edilmesi gerektiğini, aksi halde konferansın ileri süreceği ağır şartları kabul edip, onların hakimiyeti altında yaşamaya mahkûm olacağımızı, bir lâyiha ile padişaha ilettiler. Midhat Paşa’yı bu derece aceleci bir tutuma sevk eden faktörlerin başında devletin o zamanlar içine düşmüş bulunduğu siyasî buhran geliyordu. Hersek’de çıkan bir ayaklanmanın, zamanla Balkan’larda yayılarak tehlikeli bir boyut kazanması, Batılı devletlerin sorunu çözümü için İstanbul’da bir konferansın toplanmasına karar vermelerine sebep oldu.

Konferansın toplanmasına üç gün kala ve Kanun-ı Esasî üzerindeki görüşmeler sona ermekte iken sadrazâm M. Rüştü Paşa’nın istifası üzerine, Midhat Paşa ikinci defa sadrazâmlığa getirildi.

Sonuçta, Midhat Paşa’nın Padişah’a sunduğu anayasa taslağında gerekli düzeltmeler yapıldıktan sonra, konferansın açılış gününe rastlayan 7 Zilhice 1293 (23 Aralık 1876) tarihinde padişah tarafından onaylanarak resmen yürürlüğe girdi. Meşrutiyetin ilânı her sınıf hakta büyük sevinç yarattı. Anayasanın ilânına en çok memnun olanların başında, gayrimüslimler geliyordu.

23 Aralık 1876 günü İstanbul Konferansı henüz başlamamıştı ki, duyulan top sesleri üzerine Hariciye Nazırı Saffet Paşa! “Efendiler, şuan da atıldığını duyduğumuz top sesleri, Padişah hazretleri tarafından bütün tebaanın müsavî hak ve hürriyetlerini teminat altına alan Kanun-ı Esasî’nin ilânına işarettir. Bu büyük olay sebebiyle, bundan sonra konferans çalışmalarının gereksiz olacağını zannediyorum” diyerek konferansın sona erdiğini duyurdu. Osmanlı delegelerinin konferansı terk etmesine rağmen, Rus elçisi ignatiyet’in teklifi üzerine konferansın gündemine geçildi.

Konferansın teklifleri, Osmanlı devleti tarafından çok ağır bulunmuş ve reddedilmişti. Kanun-ı Esasî'nin ilânı ile bütün meseleler çözümlenmiş değildi. Asıl önemli olan, Anayasanın kapsadığı hükümleri uygulamak, müesseseleri kurmak ve işletmekti. Bir taraftan da, Anayasa gereğince seçimlerin yapılarak Meclis-i Mebusan'ın çalışmasını sağlamaktı. Bu amaçla seçimlerin ne şekilde yapılmasını sağlamak amacıyla bir seçim bildirisi “ Talimat-ı Muvakkate” hazırlığına girildi. Ancak seçimlerin yapılmasını ve Meclis-i Mebusan'ın açılışını görmek Midhat Paşa'ya kismet olmayacaktı. 49 günlük bir sadareten sonra, 5 Şubat 1877 tarihinde, Sultan II. Abdülhamid'in kendi ısrarıyla Anayasaya koydurduğu 113. maddeye dâyanarak ülke dışına sürgüne gönderildi.

4. Meclis-i Mebusan Seçimlerin Yapılması Ve Meclis-i Mebusan'ın Açılışı

1876 Anayasasının kabul ettiği parlamentonu ismi “Meclisi-i Umumî”dir. Bu meclis, iki ayrı meclisten meydana gelmektedir. Bunlardan birisi “Heyet-i Âyan” diğeri de “ Heyet-i Mebusan” idi. Heyet-i Âyan üyeleri doğrudan padişah tarafından seçilerek ve bunların toplamı Heyet-i Mebusan üyelerinin toplam sayısının üçte birinden fazla olmayacaktı.

Midhad Paşa henüz bir seçim kanununun hazırlanmadığı için, seçimlerin ne şekilde yapılacağı konusunda 28 Ekim 1876 tarihinde bir “Talimat-ı Muvakkate” adıyla bir seçim talimatı hazırlayarak bunu Vukelâ Meclisi ve padişaha onaylatmıştı. İşte Ülkemizde yapılan bu ilk seçimler “Talimat-ı Muvakkale” de yapılan 7 madde esasına göre yapılmıştır.

Talimat-ı Muvakkate'nin belli aşlı hükümleri şunlardı;

- 1- Mebus sayısı 130 olacak, bunun %80'i müslim, %50'si gayrimüslim olacaktı.
- 2- Talimat-ı Muvakkat'e iki dereceli bir seçim usulünü kabul etmekte idi.
- 3- Vilâyetlerde mebuslar, Vilâyet, liva ve kazaların idare meclislerinin âzaları tarafından seçilecekti. Gerçekte, bu tür seçim şekli, iki dereceli bir seçim olmaktan uzaktı.

4- Talimatta, seçilmek için 25 yaş esas alınması, ayrıca seçilebilmek için, az çok emlak sahibi olmak şartı konmuştu.

Ülkemizde yapılan bu ilk seçimler, taşra, İstanbul şeklinde ayrıldığı için, İstanbul ve çevresi için ayrı, bir seçim talimatı yayınlanmıştır. Merkez İstanbul için 5 Müslüman 5 gayrimüslim olmak üzere 10 mebus seçilecekti. Talimat-ı Muvakkate'nin sonuna eklenen bir cetvelde, Osmanlı Devleti seçim bölgelerine ayrılmakta ve her bölgeye düşen mebus sayısı ve seçilen Meclis-i Mebusan ve Meclis-i Âyan üyeleri şunlardı.

Vilâyeti	müslim	Gayr-ı müslim
Edime Vilâyeti	4	4
Tuna Vilâyeti	3	3
Selânik Vilâyeti	3	3
Sofya Vilâyeti	2	2
Hersek Vilâyeti	3	3
Manastır Vilâyeti	2	2
İşkodra Vilâyeti	2	2
Yanya Vilâyeti	3	3
Hüdavendiğâr Vilâyeti	2	2
Kastamonu Vilâyeti	2	
Ankara Vilâyeti	2	1
Sivas Vilâyeti	2	1
Trabzon Vilâyeti maa (ile) Canik	2	1
Diyarbakır Maa Harput	2	1
Aydın Vilâyeti	3	2
Adana Vilâyeti	2	1
Konya Vilâyeti	2	1
Haleb Vilâyeti Maa Zur	3	1
Suriye Vilâyeti Maa Kudüs ve Cebel-i Lübnan	4	3
Bağdat Vilâyeti	2	1
Basra Vilâyeti Maa Necid Cezayir-i	2	3
Bahr-i Sefid Vilâyeti maa Kıbrıs		
Girit Vilâyeti	1	1
Hicaz Vilâyeti	2	-
Yemen Vilâyeti	2	-
Trablusgarb Vilâyeti	2	-
Dersaadet	5	5
Mısır	5	-
Tunus	5	-
	80	50

Üyeler**Adana**

Kozanlı Çamurdanzade Dersiam
Mustafa Efendi
Musabalıoğlu Kâzım Bey
Bızdıkoğlu Kirkur Efendi

Ankara

Süleyman Refik Efendi
Hacı Abdi Bey
Altıntop Mikael Efendi

Aydın

Yenişehirizâde Hacı Ahmed Efendi
Evliyazâde Hacı Ahmed Efendi
RagıpBey
Zatinoğlu Yanoko Efendi

Bağdat

Şerif Beyzade Abdurrahman Vasfi Bey
Abdürrezzak Efendi
Menahem Efendi

Bosna - Hersek

Yenipazarlı Osman Paşazade
Muradbey
Menalukalı Simzade Fehim Bey
Tiravnikli Naim Efendizade Mehmed
Bey
Lipoşka kaymakamı Nevesenli İbrahim
Bey
Ali Efendi
Saray ortodokslanndan Petraki Efendi
Saray Lâtin cemaatinden Saatçi Paro
Efendi
Tiravnik Lâtin cemaatinden Maroşik
Yazo Efendi
İstefon Efendi

Mostarlı Sava Efendi

Cezair-i Bahr-i Sefid

Çanakkale'den Şeyh Nuri Efendi
Rodos'dan Hacı Vazil Efendi Zafiraki
Efendi Nikolaki Efendi Kıbrıslı
Mehmet Bey

Dersâadet (İstanbul)

Ahmet Vefik Paşa
Üsküdar'dan Ahmed Hilmi Efendi
Hasan Fehmi Efendi
Tütün tüccarıHacı Ahmed Efendi
Astarçılar kahyası Hacı Ahmed Efendi
Sebuh Maksudyan Efendi
Hüdaverdizade Ohannes Efendi
Nikolaki Sulûdi Efendi
Vazilaki Seragiyori Bey
Sarraaf Avram Aciman Efendi

Diyarbakir

Müftü Sıbgatullah Efendinin oğlu Hoca
Mehmed Mesud Efendi
Harputlu Hafız Mahmud Vecdi Efendi
Mardinli Osep Kazasyon Efendi

Edirne

Şerif Bey
Rıfat Efendi
Rasim Bey
Hasanağazade Hüsnü Bey
Rupen Efendi
Bulgarlardan Kara Mihalöğlü Yorgaki
Efendi
Tekirdağ'ından Yorgiyo Atinadoros
Efendi
Ciridoğlu Panayotaki Efendi

Erzurum

Dursunoğlularından Şeref Bey Oğlu
Ahmed Muhtar Efendi Erzincan'dan
Hacı Rauf Bey

Hamzaob Hallacyân Efendi

Taniyel Karaciyan Efendi

Girid

Halil Rami Efendi

İstenafos (Gelmedi)

Halep

Maraşlı müderris Sadi Efendi

Cabiri Müftüzade Abdünnafi Efendi

Bakırzade Hüseyin Hüsni Efendi

Karaca Manok Efendi

Hicaz

Seyyid Ahmed Efendi

Seyyid Abdullah Efendi

Hüdavendigâr

Şeyh Bahaeddin Efendi

Rıza Efendi

Pavlidi Efendi

Sahak Yavrumyam Efendi

İskodra

Toydanzade Sami Bey Podgöriçeli
Yusuf Efendi

Angeli Efendi

Filip Efendi

Kastamonu

Hacı Mustafa Bey

Salim Efendi

Konya

Çelebi Hüseyin Efendi

Hacı Fasih Efendi

Değirmencioğlu Simonaki Efendi

Kosova ve Sofya

Şehsuvar Bey

Nişli Süleyman Bey

Fevzi Efendi

Zahari Efendi

Peşo Efendi

Selânik ve Manastır

Mehmed Tahir Paşa

İbrahim Namık Bey

İsmail Rasih Bey

Hacı Süleyman Efendi Serez'den

Mihalaki Bey Yorgi Efendi Dimitri

Efendi İstefan Tadi Efendi Manastırlı

Avram Efendi

Sivas

Mehmed Ali Efendi

Hacı Ahmed Bey

Agop Şahinyan Efendi

Suriye

Hüseyin Efendi

Halid Efendi

Kudüs'ten Halidzade Yusuf Ziya
Efendi

Nikola Nakkaş Efendi

Nikolaki Nevfel Bey

Trabzon

Dindarlardan Tahirağazade Hacı Emin
Efendi Eyüpzadelerden Ali Efendi

Yorgaki Karvonidi Efendi

Tuna

Silistre kaymakamı İbrahim Paşa'nın
oğlu Ali Paşa

Plevneli Nuri Bey

Varna'dan Izladizade Şakir Bey

Tolçili Dimitraki Bey

Tolçili İstefaniki Efendi
Ruşçuk'dan Petraki Efendi

Yanya

Yanyalı Ahmed Paşazade Mustafa Bey
Lebhovalı Ali Naci Bey
Veysel Bey
Yanyalı Nikolaki Çankaya Efendi

Algıvyadi Lambi Efendi
Algiri Kontarcı Efendi

Yemen

Şeyh Ali Efendi
Seyyid Mehmed Efendi

5. Âyan Meclisi Üyeleri (19 Mart-28 Haziran 1877)

Milletvekili sayısının üçte birini geçmemek üzere, hükümdar tarafından 17 Mart 1877 tarihinde atamaları yapılmıştır.

1. Server Paşa (Başkan)	16. Amasyalı Halil Efendi (Fetva Emini)
2. Ahmed Arifi Paşa (Başkan Vekili)	17. Hacı Tahir Efendi (Meclis-i Maarif başkanı)
3. Mustafa Nuri Paşa (Sır kâtibi)	18. M. Arif Efendi (Devlet şûrası eski üyesi)
4. Hasan Rıza Paşa (Serasker)	19. Rıza Efendi (Temyiz mahkemesi eski üyesi)
5. Namık Paşa (Müşir)	20. Bağdatlı Emin Efendi (Devlet Şûrası üyesi)
6. Kayseri'li Ahmed Paşa (Kâptan-ı Derya)	21. Yorgaki Efendi (Devlet Şûrası üyelerinden Daviçon Efendi)
7. Abdurrahman Sami Paşa	22. Daviçon Efendi (Devlet Şûrası üyelerinden)
8. KabulPaşa	23. S erviçen Efendi (Tıbbiye mektebi memurlanndan)
9. Halet Paşa (Hicaz Valisi)	24. M. Emin Bey (Eski Mabeyn başkatibi)
10. Derviş Paşa (Ankara Valisi)	25. M. Tevfik Bey (Eski deavi nazın)
11. Morali İbrahim Paşa (Bahriye Nazın)	26. Düzoğlu Mihran Bey (Devlet şûrası üyesi)
12. Ahmed Celâl Paşa (M. Reşit Paşazade)	
13. TahirPaşa	
14. Marko Paşa (Tıbbiye mektebi nazın)	
15. Uryanizade Ahmed Esat Efendi	

27. Aristaki Logofet Bey (Devlet şûrası üyesi)

28. Halim Paşa

29. Damat Mahmud İbrahim Paşa

30. Müsürüs Paşa (Londra büyükelçisi)

31. A. Hilmi Efendi (Temyiz hukuk dairesi başk.)

32. Kostaki Antopulos Efendi (Temyiz Mahkemesi üyesi)

Osmanlı Devleti'nde yapılan ilk seçimlerin ay ve gün olarak tam bir tespiti yapılamamıştır. Ancak Abdurrahman Saip, "Abdülhamid'in Evail-i Saltanatı" adlı eserinde İstanbul'da yapılan seçimlerin 1877 yılının Muharrem ayının on beşinci gününden, safer ayının on beşine kadar sürdüğünü yazıyor. Fakat bu seçimler gerek merkezde ve gerekse illerde çok hileli yapılıyordu. Çünkü seçilecek mebus sayısı halkın sayısıyla orantılı değildi. Avrupa'nın gözüne girmek için Hristiyan mebuslar fazla seçilmiştir. Mesela, İstanbul 20 bölgeye ayrılmış, her bölgeden bir müslim, bir de gayri müslim mebus seçilmişti. Oysa, İstanbul'da Müslüman sayısı, diğer milletlerden birkaç kat fazla idi.

Seçimlerin sonucunda, her vilâyet belirtilen sayıdaki mebus seçerek İstanbul'a gönderemedi. Mebus sayısı 115 ile 117 arasında değişmektedir. Bunların 69, müslim, 46'sı gayri müslimdi. Bazı vilâyetlerden bir tek mebus dahi gelmemiştir. Bunlar arasında Tunus, Mısır, Romanya, Sırbistan Karadağ, Sisam, Umman ve Necid yer almaktadır. İç işlerinde serbest olan bu eyaletler mebus göndermeye kendilerini mecbur hissetmemişlerdir.

6. Meclis-i Umumi'nin Açılışı

Meclis-i Umumi'nin açılışı, martın ilk salı günü açılması kararlaştırılmış iken, uzak vilâyetlerde bulunan bazı mebusların İstanbul'a geç gelecekleri bildirildiği için, açılışı 19 Mart gününe ertelendiği gazetelerde ilân edildi. Ancak töreni önce Ayasofya'da padişahların isteği üzerine Beşiktaş Sahilsaray-ı Hümayun-ı Divan yerinde yapılacağı yine gazetelerde ilân olundu.

Meclisin açılış törenini görmek üzere Avrupa'dan bir çok kişi ve gazeteci gelmiştir. Bunlar arasında Times, Le Temps, Levant Herald gibi gazetelerin muhabirleri de vardı.

Açılış günü olan 19 Mart 1877 günü, Padişahın emri üzerine o gün bütün resmi daireler kapatıldı. Açılış töreni Dolmabahçe sarayının büyük salonunda yapılacağından salonun başına Topkapı sarayından getirilen taht konmuştu. Bütün hazırlıklar yapıldıktan sonra, Sultan II. Abdülhamid kendisine ayrılan tahta oturdu. Padişahın yanında kardeşleri Veliâht Mehmet Reşat ve Ahmet Kemâlettin Efendi'de yer almışlardı. Padişahın açış nutkunu Mabeyn Başkatibi Sait Paşa okudu. Nutuk okunurken atılan topkar o gün Osmanlı ülkesinde büyük bir olayın meydana geldiğini müjdeliyordu.

Açılış töreninden sonra Âyan ve Meclis-i Mebusan üyeleri eski Darülfünun binasında kendilerine ayrılan yerlerde çalışmalarına başladılar. Padişahın isteğiyle Meclis-i Mebusan başkanlığında Ahmet Vefik Paşa, Meclis-i Âyan başkanlığında ise Server Paşa getirilmişlerdi.

Meclis-i Mebusan çalışmaları 20 Mart'tan 28 Haziran 1877 tarihine kadar sürdü. Bu süre içerisinde hükümet tarafından incelenerek karara bağlandı.

İlk Osmanlı Meclisindeki mebuslar, çoğunlukla vilâyet meclisleri üyeleri arasından seçilmişti. Bu sebeple ülkenin eşrafını temsil ediyorlardı. Varlıklı ve kültürlü idiler. Müzakere usullerine vakıf bulunuyorlardı. Konuşmalarında ılımlı olmakla beraber hepsi Kanun-ı Esasî'ye bağlı idiler. Bu meclis ilk defa üç kıta üzerinde yaşâyan, çeşitli ırklara, dinlere ve mezheplere bağlı toplulukları bir araya getirmişti. Basiret gazetesinde de belirtildiği gibi, bunlar “mîlel-i müttehîde-i Osmaniyeyi” (Birleşik Osmanlı Milletleri) temsil ediyorlardı. Üyelerin çoğu kendi bölgelerinde düzeltilmesi gereken ciddi bozukluklardan bahsetmekle beraber, kendi seçim bölgelerinin kötü idare alanı olarak yalnız olmadığını, öğrenmekten de hayrete düşmüşlerdi. Üyeler şikâyet sebebi durumları ve bunlara çare bulmak için sistemdeki gerekli değişiklikleri açık kalplilikle tartışmaya koydular.

İstanbul dışından gelen mebusların çoğu halk Türkçe'si konuşuyordu. Yabancı kelimelerin etkisinden kendisini kurtarmış olan bu Türkçe, İstanbul mebuslarının süslü,

şatafatlı, anlamı güç kavranan hafta bazen hiç anlaşılmâyan Türkçe'si ile tezat teşkil ediyordu.

Diğer taraftan İstanbul konferansında başarısızlığa uğrâyan batılı devletler, aralarında Londra Protokolünü imzalamışlar, (31 Mart 1877) ve bazı Balkan ülkeleri, özellikle Balkan Hıristiyan halk için ıslahat talebinde bulunmuşlardı. Osmanlı hükümeti bu istekleri ret edince Çarlık Rusya 24 Nisan 1877 tarihinde Osmanlı devletine savaş ilân etti. Bu savaş yılları içinde oldukça sıkıntılı günler geçiren Meclis'in bu durumu karşısında Sultan II. Abdülhamid, Meclis Başkanı A. Vefik Paşa aracılığıyla mebusların memleketlerine dönmelerini bildirdi. Diğer taraftan da vilâyetlere gönderilen bir irade ile yeni bir meclis için çalışmalara girişilmesini istedi. Böylece Meclis-i Mebusan'ın ilk dönemi kapanmış oluyordu. (28 Haziran 1877)

7. Meclis-i Mebusan'ın İkinci Dönemi

İkinci dönem mebusları da seçim kanunu çıkmadığı için aynen birinci seçimde de olduğu gibi Talimat-ı Muvakkate çerçevesinde seçilmişlerdi. Yine halkın oyu söz konusu değildir. İkinci dönem mebusların sayısı daha da düşmüş, 130 olması gereken mebus sayısı 96'da kalmıştır. Bunların 56'sı Müslüman, 40'ı gayrimüslim idi. Âyan sayısı 38'dir. Meclis 1876-1877 savaşının en şiddetli döneminde açılmış ve zor ülke şartları ile karşı karşıya kalmıştır.

Talimat-ı Muvakkate çerçevesinde seçimler yapılmış ve seçilen mebuslar İstanbul'a gelmeye başlamışlardı. Ancak 13 Kasım günü meclisin açılması için gerekli olan üçte iki çoğunluğa ulaşamadı. O gün mecliste bulunan üye sayısı 65 idi. Vilâyetlere yeniden talimat verilerek, meclisin 13 Aralık günü toplanacağı, bütün mebusların İstanbul'da bulunmaları istenildi.

13 Aralık 1877 günü, daha önceki açılışta olduğu gibi aynı program uygulanılarak, Dolmabahçe Sarayının muayede salonunda açılış töreni yapıldı. Padişah'ın nutkunu yine Sait Paşa okudu. Bu seferki nutuk çok kısa 8 dakika sürmüştü.

Bu sefer seçilen üyeler halk arasından gelmişlerdi. Halkın heyecanını biliyorlar ve bu heyecana ortak idiler. Osmanlı - Rus savaşı bütün şiddetiyle devam ediyordu. Millettin kendilerine ümit bağladıkları düşündükleri için vicdanlarında büyük bir sorumluluk duygusu taşıyorlardı.

Bu nedenle birinci devrenin çalışmaları çok sakin geçtiği halde, ikinci dönem çalışmaları çok tartışmalı ve gürültülü geçti. Daha önceki dönemde olduğu gibi, bu dönemde de mecliste partilere benzer bir gruplaşma olmamıştır. Ancak, meclis zabıtlarından anlaşıldığı üzere mecliste bir takım kümeleşmeler olduğu anlaşılıyor. En doğal kümelenmede Müslüman - Müslüman olmâyan kümelenmesiydi Bu sefer Meclis-i Mebusan başkanı İstanbul mebusu Hasan Fehmi Efendi idi. İkinci başkanlığa Ohannes Efendi getirildi.

Meclis-i Mebusan'da görüşmeler devam ederken, Osmanlı - Rus Savaşı'da Osmanlılar için felakete dönmüş, Rus kuvvetleri Ayastafenos'a (Yeşilköy) yaklaşmışlardı. Mebuslar, açığa vurmamakla beraber, Padişahı bu kötü gidişten sorumlu tutmakta idiler. Sultan II. Abdülhamid'de kendisinin savaşın gidişinden sorumlu tutulmakta olduğu hissediyordu. Bu nedenle savaşa devam veya barış yapmak seçeneklerinden biri hakkında karar vermek için Yıldız'da 43 kişilik olağanüstü meclis topladı. Toplantıya katılanlar, savaşın devamı lehinde ve aleyhinde konuşurken, İstanbul mebusu Astarıcılar Kethudası Ahmet Efendi'nin kendisini suçlar mahiyetteki sözleri karşısında "Ben artık Sultan Mahmud'un yolunda gitmeye mecbur olacağım." diyerek toplantı salonunu terk etti. Sultan II. Abdulhamid Kanun-ı Esasî'nin kendisine tanıdığı yetkiye dâyanarak meclisi süresiz tatil etti (13 Şubat 1878).

Padişahın meclisi süresiz tatil etmesinin gerçek sebebi tabi ki bu değildi. Bunlar görünen sebepti. Gerçek sebepleri ikiye ayırmak mümkündür. 1- İç sebepler, 2-Dış sebepler.

İç sebeplerin başında, psikolojik bir sebep olan halkın henüz meşrutiyet yönetimine hazır olmaması ve eğitimin eksikliği gelmektedir. Türk toplulukları tarih boyunca bir hükümdar tarafından yönetilmiş, hükümdarlık hakkının Tanrı tarafından verilmiş ilahî

bir kuvvet olarak görülmüştür. Türk toplumu I. Meşrutiyet dönemine gelinceye kadar böyle bir psikoloji içerisinde bulunuyordu.

Diğer bir sebepte, saray mensuplarının padişahı üzerindeki etkileriydi. Özellikle, torpil, rüşvet ve benzeri yollarla çeşitli makamlara geçmiş olan saray mensupları ve devlet memurları meşrutiyet yönetimine taraftar değillerdi. Dolayısıyla bu tür insanlar meşrutiyetin varlığından rahatsız oluyorlardı.

Dış sebeplerin başında ise Avrupa'nın büyük devletlerinin meşrutiyetin ilânından duydukları rahatsızlık geliyordu. Önceleri ıslahat bahanesiyle Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışıyorlardı. O zaman karşılarında sadece padişah ve sadrazâm vardı. Bu ikisini ikna etmek onlar için pek zor olmuyordu. Şimdi ise karşılarında halkın temsilcisi olan bir parlamento vardı. Meşrutiyet yönetimi bunların işlerini zorlaştırıyordu. Gerçekten de Meclis-i Mebusan'ın kapatılması sonucu batılı devletlerden büyük bir tepki gelmemiştir.

Sultan II. Abdülhamid, meşrutiyet yöntemine son verirken kendisine karşı koyacak bir güçte yoktu. Genç Osmanlılar dağılmış, Midhat Paşa sürgüne gönderilmiş, ordu savaş nedeniyle meşrutiyete sahip çıkacak bir durumda değildi. İşte, II. Abdülhamid bu sebeple meşrutiyet yöntemine kolaylıkla son vermiştir.

Kaynaklar

A – Arşiv Vesikaları

Başbakanlık Arşivi (Yıldız Esas Evrakı)

a- Kutu 24, zarf 11, karton 71, evrak 313, e.1114, e.1421.

b- Kutu 75, evrak 1799, kutu 14, evrak 1103.

B – Gazeteler

a- Besiret, 20 Mart 1877, sayı 2043, 21 Mart 1877, sayı 2044, 24 Mart 1877, sayı 2047.

b- İbret, 18 Recep 1289, sayı 45.

c- Takvim-i Vekayî, 19 Şubat 1877, sayı 1844, 28 Mart 1844 sayı 1881.

d- Vakit, 12 Şubat 1877, s. 454, 28 Mart 1877, s. 492

C – Araştırmalar

- Abdurrahman Saib, (1326). *Abdülhamidin Evail-i Saltanatı*, Kahire.
- Abdurrahman Şeref, (1985). *Tarih Muhasebeleri*, sadeleştiren, Enver Koray.
- Akşin, S., (1976). *I. Meşrutiyet Üzerine Bazı Düşünceler*, Türk Parlamentosunun İlk Yüz Yılı,(1876-1976). Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara.
- Artuk, I., (1983). *Kanun-ı Esasî*, Ankara.
- Aydemir, Ş. Ş., (1970). *Enver Paşa*, C.1, İstanbul.
- Baykal, B. S., (1965). *Kanun-ı Esasî'nin İlânı ve Midhat Paşa'nın Rolü*, Ankara.
- Baykal, B. S., (1942). *93 Meşrutiyeti*, Belleten, (1942).
- Berkes, N., (1978). *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Ankara.
- Çay, A., (1986). *Türkiye'de Demokrasi Hareketleri*, 1876 Meşrutiyet Meclisi, HÜEF Dergisi, C. 4. s. 1, Ankara.
- Davison, R., (1963). *Reform in the Ottoman Empire*, Princeton.
- Ebuzziya, T., (1973). *Yeni Osmanlılar Tarihi*, İstanbul.
- Feyzioğlu, T., (1986). *Türkiye'de Demokrasi Hareketleri*, HÜEF. Dergisi, Ankara.
- Gökbilgin, T., (1958) *Midhat Paşa*, İslâm Ansiklopedisi. C. 8.
- Haslip, J., (1964). *Bilinmeyen Yönleriyle Abdülhamid*, Çeviren, N. Kuruoğlu, İstanbul.
- Karal, E. Z., (1982). *Osmanlı Tarihi*, TTK. C. 8, Ankara.
- Karpat, K., (1967). *Türk Demokrasi Tarihi*, İstanbul.
- Kubalı, H. N., (1960). *Türk Esas Teşkilâtı Hukuku*, İstanbul.
- Lewis, B., (1988). *Modern Türkiye'nin Kuruluşu*, Ankara.
- Mahmud Celâleddin Paşa, (1983). *Mirat-ı Hakikat*, Çeviren, İsmet Bozdağ, İstanbul.
- Okandan, R. G., (1941). *I. Meşrutiyetin Karakteristik Vasıfları*, İstanbul.
- Olgun, İ., (1983). *Namık Kemâl ve Küşağı*, I. Meşrutiyet, TTK, Ankara.
- Ortaylı, İ., (1978). *İlk Osmanlı Parlamentosu ve Osmanlı Milleti'nin Temsili*, Kanun-ı Esasî'nin 100. Yılı Armağanı, SBF. Dergisi, Ankara.
- Tunaya, T. Z., (1960). *Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri*, İstanbul.
- Us, H. T., (1954). *Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi*, (1877-1878) C. 1-2, İstanbul.